

CHET TILLARINI TINGLAB TUSHUNISH KO`NIKMASI ORQALI O`RGATISH

Z.R. Xapizova

Andijon Davlat chet tillar instituti

Nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrası o`qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada chet tillarini o`qitish to`g`risidagi qonun haqida, chet tillarini o`qitishning kompleks tizimi haqida, chet tilni o`rgatish-o`rganish muayyan jihatlari bilan ona tili va ikkinchi tildan keskin farq qilishi haqida, chet tillarini o`rganishda tinglab tushunish ko`nikmasi orqali o`rgatish haqida so`z boradi.*

Kalit so`zlar: *chet tillar, ta`lim, o`qitish, dastur, bilim, ko`nikma, malaka, o`rganish, texnologiya.*

O`zbekiston Respublikasining “Ta`lim to`g`risida”gi Qonunini hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish doirasida chet tillarga o`qitishning kompleks tizimi, ya`ni uyg`un kamol topgan, o`qimishli, zamonaviy fikrlovchi yosh avlodni shakllantirishga, respublikaning jahon hamjamiyatiga yanada integratsiyalashuviga yo`naltirilgan tizim yaratildi.

Til o`rganish kishilik jamiyatida bag`oyat muhim sohalardan hisoblanadi. Muloqot vositasi bo`lmish tilni tabiiy muhitda (oilada, jamoatchilik orasida) yoki uyushgan holda (darsda) amaliy egallash mumkin. Til hodisalariga oid bilimlar esa nazariy jihatdan o`rganiladi. Ma`lumki, chet tilni o`rgatish-o`rganish muayyan jihatlari bilan ona tili va ikkinchi tildan keskin farqlanadi. Bu esa, o`z navbatida, tegishli chet til o`qitish texnologiyasini qo`llashni taqozo etadi.

Chet tilini o`qitishda tinglash yoki tinglab tushunish eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Til o`rganishda tinglash bu aloqa jarayonidagi xabarlarini to`g`ri qabul qilish va izohlash qobiliyatidir. Tinglash barcha samarali muloqotning kalitidir.

Tinglab tushunish uchun quyidagi psixologik mexanizimlar xizmat qiladi: nutqni tinglash qobiliyati, diqqatni uzoq muddatli va qisqa muddatli xotira, oldindan faraz qilish va fahmlash. Tinglab tushunish jarayonida diqqat muhim o`rin tutadi. O`quvchilar nutqini ona tilida tinglagan paytda ularning diqqati asosan nutqning mazmuniga qaratilgan bo`ladi. Chet tilidagi nutqni tinglab tushunish esa o`quvchilardan diqqatni nutq mazmuni va shakliga qaratishlarini taqazo etadi. O`quvchilarni ko`nikma va malakalarini maxsus mashqlar yordamida shakllantiriladi va rivojlantiriladi. Shakl va mazmuni bab-barobar idrok qilish astasekin bosqichma-bosqich amalgam

oshiriladi. O'quvchilar avval shaklga e'tibor beriladigan mashqlarni bajaradilar. Asta-sekin mazmunga e'tibor orttirib boriladi yani o'quvchilar nutq mashiqlarini bajaradilar. Nutqni tinglab tushunish chegaralangan vaqtda amalga oshiriladi. Vaqtni qisqaligi va nutqni qabul qilishning qaytarilmasligi nutqni idrok qilishni va tushunishni qiyinlashtiradi bu esa diqqatni mushohada qilishni va tushunishga asoslangan xotiraning faol ishlashini talab qiladi. Tinglab tushunish mexanizmlaridan eng muximlaridan yana biri bo'lgan xotira ikki turdan iborat: Uzoq mudatli va qisqa muddatli xotiralardir. Uzoq muddatli xotirada kishining barcha sohaga oid bilimlari saqlanadi. Tinglab tushunish jarayonida fonema va so'zlarni tanib olish va manosini tushunish uzoq mudatli hotiraga kiradi.

Tinglash — bu tovushlarga e'tibor berish va ulardan ma'no olishga harakat qilish. Biroq ilgari ba'zilar buni passiv faoliyat deb taxmin qilishgan, tinglash — bu tinglovchining tovushlar ichida ajralib chiqishi, so'zlar va og'zaki tuzilmalarni tushunishi, intonatsiyalarni talqin qilishi va to'plangan ma'lumotni kontekstda talqin qilish uchun saqlab turishi kerak bo'lgan faol jarayon. Tinglash bilan bog'liq ikkita aniq jarayon yoki usul mavjud; yuqoridan pastga va pastdan yuqoriga yo'naltirilgan jarayon. Benetning ta'kidlashicha, tinglash bir yoki ikki tomonlama jarayondir. Ikkala jarayon o'z-o'zidan paydo bo'ladi va shu bilan ular o'zaro bog'liqdir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 30% so'zlash, 16% o'qish va 9% yozish bilan taqqoslaganda o'rtacha 45% tinglashga sarflanadi [1, 82]. Ya'ni har qanday standartga ko'ra, tinglash uchun juda ko'p vaqt sarflanadi. Shu sababli samarali tinglashingizni ta'minlash uchun biroz ko'proq vaqt sarflash maqsadga muvofiqdir.

Manbalarda keltirilishicha, eshitish bilan tinglash bir xil emas. Eshitish sizning qulog'ingizga kiradigan tovushlarni anglatadi. Bu sizning jismoniy eshitishingiz, agar eshitish muammolari bo'lmasa, avtomatik ravishda amalga oshiriladi. Ammo tinglash uchun bundan ko'proq narsa talab etiladi: ruhiy va ba'zan jismoniy ham diqqat va jamlangan harakat talab etiladi. Tinglash deganda nafaqat hikoyaga, balki uning qanday bayon etilishiga, til va ovozdan foydalanishga va boshqa odam o'z tanasini qanday ishlatishiga e'tibor berish kerak. Boshqacha qilib aytganda, bu og'zaki va og'zaki bo'lmagan xabarlardan xabardor bo'lishni anglatadi. Sizning samarali tinglash qobiliyatingiz ushbu xabarlarni qabul qilish va tushunishingiz darajasiga bog'liq. Shu sababli tinglash passiv jarayon emas.

Tinglovchilar va tinglovchilarning tinglash jarayonlari haqidagi ongini oshirish orqali metakognitiv bilimlarni rivojlantirish uchun auditoriya materiallari bilan auditoriya tadqiqotchilari va sinf amaliyotchilari qiziqishlari o'rtasidagi farqni qayd etadi. Talabalarga qanday tinglashini o'rgatish juda

muhimdir. Bu tinglash amaliyotiga e'tiborni mahsulotdan jarayonga yo'naltiradi va o'qituvchidan talabaga o'rganish mas'uliyatini o'zgartiradi va shu bilan talabalarning o'zini o'zi boshqaradigan o'quvchi bo'lishiga yordam beradi [3, 103].

Shuni ta'kidlash joizki, tinglovchi hech bo'lmaganda ma'ruzachi singari shu jarayonda ishtirok etishi, suhbatni tinglashi va uni idrok etishi kerak. To'liq ishtirok etishning ushbu jarayonini tavsiflash uchun “faol tinglash” iborasi ishlatiladi.

Tinglab tushunish jarayoni nutqni idrok etish, eshitish xotirasi, ichida gapirish, solishtirish, antisipatsiya (oldindan fahmlash), mantiqan tushunish kabi mexanizmlarni o'z ichiga oladi. Mazkur mexanizmlarni shakl toptirish oqibatida o'rganuvchilarning til o'rganish jarayonida tinglab tushunish malakasi hosil qilinadi. Tinglab tushunish malakasi chet tilida zaruriy mashqlarni bajarish sababli shakllanadi va rivojlanadi. Tinglab tushunish muvaffaqiyatli amalga oshishi uchun quyidagi uch omil nazarda tutiladi. Tinglovchining o'ziga bog'liqlik (xususan, eshitish malakasining rivojlanganligi, xotirasi, diqqati kabi xususiyatlari), tinglash shart-sharoiti (nutq tezligi, til materialining hajmi hamda shakli) va shu bilan birgalikda qo'llangan materialining lingvistik jihatlari hisobga olinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Bekmuratova U. B. “Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish”
2. N. Q. Xatamova, M.N.mirzayeva. “INGLIZ TILI DARSLARIDA QO'LLANILADIGAN INTERFAOL USULLAR” (uslubiy qo'llanma)
3. O'.Hoshimov, I. Yoqubov. “INGLIZ TILI O'QITISH METODIKASI” (o'quv qo'llanma)